

Hvem er prekariatet? Sårbare liv i Cathrine Knudsens *De langtidsboende* (2008), *Manuell* (2014) og *Den siste hjelperen* (2018)

Who belongs to the precariat? Vulnerable lives in Cathrine Knudsen's *De langtidsboende* (2008), *Manuell* (2014) and *Den siste hjelperen* (2018)

Christine Hamm

Dr.art., professor i nordisk litteraturvitenskap ved Universitetet i Bergen.

Har skrevet monografier om Amalie Skrams ekteskapsromaner (*Medlidenhet og melodrama*, 2006) og om moderskap hos Sigrid Undset (*Foreldre i det moderne*, 2013). Hamm har også vært en av redaktørene for antologien *Hva er arbeidslitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon* (2017).

christine.hamm@uib.no

Sammendrag

I den nordiske litteraturforskningen har man sett på litterære skildringer av prekariatet enten med utgangspunkt i sosiologen Guy Standing's bok *The Precariat. The New Dangerous Class* fra 2011 eller i filosofen Judith Butlers essay-samling *Precarious Life* fra 2004. Å lese Cathrine Knudsens romaner inviterer til å videreutvikle forståelser av prekariatet. I *De langtidsboende* fra 2008 omfatter prekariatet pensjonatgjester eller -ansatte som har en prekær tilværelse ikke bare fordi de har en atypisk tiknytning til arbeidslivet, men fordi de er eller vil være usynlige. I *Manuell* fra 2014 argumenteres det for at økt bruk av teknologi særlig i omsorgssektoren gjør menneskene fremmede for hverandre og tvinger dem inn i prekariatet. I den dystopiske fremtidsromanen *Den siste hjelperen* (2018) kapitaliseres kroppen og omsorgsbehovet. Prekariatet beskrives i romanuniverset som en klasse som er et resultat av globaliseringsprosesser og velferdsstatens sammenbrudd, men også en forutsetning for at noe som ligner en velferdsstat, kan fortsette å fungere.

Nøkkelord

Prekariat, Cathrine Knudsen, arbeidsliv, utrygghet

Abstract

In Nordic literary criticism, literary representations of the precariat have been commented on either from the perspective of Guy Standing's sociological work *The Precariat: The New Dangerous Class* (2011) or from the perspective of Judith Butler's philosophical essays in *Precarious Life* (2004). Reading Cathrine Knudsen's novels invites to extend the concept. In *De langtidsboende* [The longstayers] (2008) the precariat consists of hotel guests and hotel workers who live precarious lives not only due to their lack of secure working positions, but also because they are not, or don't want to be, seen. In the novel *Manuell* (2014) the argument is that enhanced use of technology estranges people and forces them into precarity, especially those working in the health sector. In the dystopic novel *Den siste hjelperen* [The last helper] (2018) the body and the need for care is capitalized. In the fictive universe, the precariat is described as an effect of globalization and the collapse of the welfare state, as well as it becomes the premise for something which imitates a welfare state to continue to work.

Keywords

Precariat, Cathrine Knudsen, work processes, insecurity

Cathrine Knudsens roman *De langtidsboende* fra 2008 skildrer Irene, en tidligere student som livnærer seg ved å jobbe midlertidig på et pensjonat. Der blir arbeidskraften hennes utnyttet av eierne, mens hun interesserer seg for den gruppen blant pensjonatbrukerne som blir kalt «de langtidsboende». Gruppen omfatter arbeidsløse, langtidsstudenter og utilpassede som lever av midlertidig støtte fra Nav¹ – og de fremstilles som usynliggjort og utestengt fra samfunnet. De langtidsboende bebor rom som ser annerledes ut enn turistenes. De er fullstappet med gjenstander som avslører den prekære situasjonen. Når Irene må støvsuge, har hun problemer med rengjøringen:

Der rommet var bebodd av en langtidsboende var det ofte ikke mulig å komme til med støvsugeren en gang, siden den som bodde der var dynget ned av alle eiendelene sine på det vesle rommet. I svarte søpelsekker, i kasser langs veggene, midlertidig, alltid midlertidig. (Knudsen 2008, 27)

Knudsens roman peker på eksistensielle utfordringer som mennesker med en atypisk tilknytning til arbeidslivet kan erfare. Skildringen er preget av estetiske grep som repetitiv opprømsing («midlertidig, alltid midlertidig»), noe som får frem det monotone og det triste ved livet til den gruppen mennesker som man med sosiologen Guy Standing (2011) kan kalle prekariatet. Men der Standing definerer prekariatet ut fra tilknytningen til arbeidslivet og den sosioøkonomiske situasjonen, retter Cathrine Knudsen i større grad blikket mot eksistensielle aspekter. Romanens prekariatsbegrep er mer omfattende enn Standings, samtidig som også Knudsen inviterer til en refleksjon over hvordan den prekære situasjonen til den enkelte er et resultat av måten arbeidslivet er organisert på.

Også i andre romaner retter Knudsen blikket mot mennesker som på en eller annen måte har en utrygg situasjon og løs tilhørighet til arbeidslivet. Hvordan skildrer hun prekariatet? Forblir forståelsen av prekariatet og det prekære livet den samme i løpet av forfatterskapet hennes? Å reflektere over hvordan forfattere presenterer sammenhenger mellom arbeidsliv og prekariatet, er viktig fordi de påvirker våre forestillinger om slike sammenhenger. Estetiske skildringer av sosiale forhold som lesere til dels kan gjenkjenne fra hverdagen i landet de og/eller forfatterne bor i, setter uvegerlig i gang en forhandling om etablerte forestillinger knyttet til slike forhold. Forfatterne streber ikke først og fremst etter å gjengi sosiale forhold korrekt, men legger opp til å utforske eksisterende forhold når de setter ord på skjebner og situasjoner som kan diskuteres videre i etterkant. Den språklige bearbeidelsen av observasjoner og tanker de gjør seg omkring økonomisk eller politisk utvikling, blir nødvendigvis en del av lesernes bevisste eller ubevisste holdninger til lignende prosesser de kan observere rundt seg. Leserene vil uvegerlig ta med seg den skjerpede eller eventuelt endrede forståelsen av disse prosessene når de møter mennesker og institusjoner i sin hverdag. Mitt utgangspunkt her er at leserne, etter å ha beskjeftiget seg med Knudsens romaner, vil ha utviklet en mer omfattende og mer variert forståelse av prekariatet enn de hadde før lektyren.

I det følgende undersøker jeg tre romaner av Knudsen fra ulike tidspunkt i forfatterskapet. I *De langtidsboende* fra 2008 følger vi skjebnen til arbeiderne og noen av beboerne på et nedslitt pensjonat. Vi får innblikk i disse menneskenes liv gjennom fortellingene fra noen av beboerne og en av de ansatte. Irene, som har en svært dårlig arbeidskontrakt, er i en situasjon der hun både identifiserer seg med og skiller seg fra beboerne. I romanen *Manuell* fra 2014 følger vi refleksjonene til en arbeider i omsorgssektoren. Cara Alona er ofte satt til å passe psykisk syke på ulike beboerenheter. Romanen består av en rekke fragmenter der

1. «Nav» er forkortelsen for «Ny arbeids- og velferdsforvaltning» og betegner Arbeids- og velferdsdirektoratet, den offentlige etaten som har ansvar for arbeidsmarkedstiltak, trygdeytelser og sosialhjelp i Norge.

Cara både lurer på hvordan hennes menneskesyn egentlig er, og hvordan det har blitt slik det er. Hun ser ut til å argumentere for at den fremmedgjøringen overfor andre mennesker som hun observerer hos seg selv, skyldes mer overordnede fremmedgjøringsprosesser i den kapitalistisk styrte arbeidshverdagen. I den dystopiske romanen *Den siste hjelperen* fra 2018 er hendelsene lagt til en nær fremtid. Jeg-fortelleren beskriver hvordan hun til slutt bruker kroppen sin som kapital i et forsøk på å komme seg ut av et meningsløst liv. Som pleieassistent for personer med demenslidelse har hun ikke tid til verken seg selv eller barna sine. I romanens gjennomteknologiserte fremtidshverdag er det ikke plass til autentiske menneskelige følelser, og den eneste utveien er å selv utnytte omsorgsbyråkratiets markeds-krefter.

Jeg vil argumentere for at Knudsen med romanene sine inviterer leseren inn i en refleksjon over hvordan prekariatet som klasse blir til og hva slags eksistensielle vilkår den er preget av. Det er overraskende at forfatterskapet hennes så langt ikke har blitt omtalt i forskningslitteraturen.² Hun har høstet gode kritikker for bøkene sine helt siden debuten med *Mulighetene* i 2005, og særlig romanen *Manuell* fikk mye ros da den i 2014 kom ut midt under en debatt om det norske kunnskapssamfunnet.³ Manuelt arbeid trengs, men stadig færre ungdommer velger yrkesfag fordi det har lav status, ble det påpekt.

Manuell utforsker hva som skjer når datamaskiner og andre roboter overtar mer og mer av det som tidligere ble utført av mennesker. Knudsen var etter utgivelsen å se på kulturscenen Blå i Oslo sammen med forfatteren Karl Ove Knausgård (som tidligere hadde hentet Knudsen til forlaget Pelikanen) og i en panelsamtale med daværende stortingsrepresentant og tidligere helseminister Jonas Gahr Støre (Ap), daværende kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen (H) og snekker og forfatter Ole Thorstensen (se omtalen av Ingunn Økland i *Aftenposten* 26. november 2014). Mens *Manuell* ble oppfattet av litteraturkritikere som et tydelig bidrag til en debatt om norsk arbeidsliv, har den i likhet med Knudsens andre romaner hittil ikke blitt gjenstand for litteraturvitenskapelige studier.

«Prekariatet» – et uklart begrep

I den skandinaviske kulturen, som ellers i vestlig tenkning, kan man spore en økende bevissthet om prekære levemåter, slik internasjonale utgivelser om litterære skildringer av prekært arbeid og andre uttrykk for prekariatet vitner om (Connell 2017, Hogg og Simonsen 2021, Rys og Philipson 2022). I en forskningsartikkel fra 2018 påpeker Jon Helt Haarder, Peter Simonsen og Camilla Schwartz en sammenheng mellom det moderne prekariatets tilblivelse og krisen i velferdsstaten:

Med begrebet om prekariatet har vi [...] fået et navn for den gruppe af mennesker, der synes at være de umiddelbart hårdest ramte af globalisering i almindelighed og velfærdsstatens krise i særdeleshed: den voksende gruppe af arbejdsløse, løsarbejdere af mange slags og migranter. (Haarder, Simonsen og Schwartz 2018, 186)⁴

2. Det finnes imidlertid en masteroppgave ved Universitetet i Oslo av Karoline Henanger, som leser Knudsens roman *Jeg ville vært et menneske* fra 2011 i lys av Guy Debord, Gilles Deleuze og andre franske poststrukturalister. Henanger hevder at Knudsen i den romanen utforsker hvordan det moderne menneske stadig er i bevegelse (Henanger 2017).
3. Romanen fikk gode anmeldelser i dagspressen, der den også ble omtalt som spesielt aktuell. Susanne Christensen har for eksempel en positiv omtale av romanen i *Klassekampen* 15. november 2014, Carina Elisabeth Beddari 14. november 2014 i *Morgenbladet*, mens Susanne Hedemann Hiort i *Dagens Næringsliv* 14. november 2014 kaller boken «årets skarpeste roman».
4. En enda tidligere dansk artikkel om emnet er Nicklas Freisleben Lunds «De fremtidsløse tager ordet. Klasse, prekariat og velfærdskritik i dansk samtidsprosa» (2016).

I sin begrepsdefinisjon knytter forfatterne seg til nettopp Standings *The Precariat. The New Dangerous Class* fra 2011, men henter også inn innsikter fra Judith Butlers *Precarious Life* fra 2004. Hovedinteressen for Haarder, Simonsen og Schwartz er imidlertid ikke å finne ut hvem som konkret faller under begrepet «prekariat», men hvem som har anledning til å uttale seg om denne klassen, eventuelt hvordan det er mulig å representere den.⁵

Også andre litteraturforskere overtar enten den definisjonen av prekariatet som de finner hos Standing, eller definisjonen av prekært liv som finnes hos Butler. Mange ser ut til å mene at Kristian Lundbergs *Yarden* (2009) inneholder en tydelig skildring av prekariatet i Standings forståelse av begrepet. I romanen beskriver han hvordan papirløse immigranter og andre løsarbeidere blir utnyttet slik at de får et umenneskelig liv på arbeidsplassen Yarden, en bilforsendingsplass i Malmö havn. Den melankolske modusen som dominerer hos Lundberg i *Yarden* og andre utgivelser, og fortvilelsen over den eksistensielle sårbarheten til løsarbeiderne, inviterer samtidig til å lese Lundbergs forfatterskap i lys av Butler (Iversen 2016).

I boken sin viderefører Standing franske sosiologers synspunkt om at prekariatet må forstås i motsetning til proletariatet, den klassiske arbeiderklassen.⁶ Han definerer den nye gruppen som preget av en rekke usikkerhetsfaktorer som arbeidere tradisjonelt har vært forskånet for. Den klassiske arbeiderklassen kjempet frem sikkerhet for at det fantes jobb, at man kunne beholde jobben, at man var forsikret i tilfelle ulykker på jobben, at man fikk penger dersom man likevel mistet jobben, og at man kunne etterutdanne seg og slik ha mulighet til å gjennomføre jobben skikkelig (Standing 2011, 10–12). «Sikkerhetene» som Standing beskriver i en global kontekst, kan arte seg ulikt fra land til land, men i det store og hele er de gjenkjennelige i de skandinaviske landene, som er stolte av sin velferdsstatsmodell (Nilsson 2022). Norsk forskning viser at til tross for et økt antall bemanningsforetak og stadig innleie av utenlandsk arbeidskraft lever mange innbyggere fortsatt i relativ trygghet. I boken *Løsarbeidersamfunnet* fra 2018 skriver Line Eldring og Elin Ørjasæter at det er stor uenighet om prekariatet blir større i Norge. Flere rapporter understreker at «fortsatt er fast ansettelse det langt vanligste i norsk arbeidsliv» (Eldring og Ørjasæter 2022, 18). Samtidig finnes det grupperinger som står i fare for å bli et permanent B-lag preget av usikkerhet og stress, som arbeidsinnvandrere og unge uten fullført skoleutdanning.

Standing beskriver prekariatet globalt sett som en veldig heterogen klasse. For eksempel har utdanningsnivå mindre å si, fordi mange mennesker med lang utdanning nå også overlates til et liv med usikkerhet når det gjelder arbeidsmarkedet (Standing 2011, 67). Ikke bare mangler det faste jobber innen deler av academia eller kunstfeltet fordi hele sektoren er blitt kommersialisert, men også fordi krig og kriser sender mange mennesker på flukt til land der de kanskje ikke får godkjent sin utdanning og ellers er ukjente. De må så arbeide under usikre forhold, noe som forverres av manglende språkkunnskaper og et manglende sosialt nettverk.

Særlig immigrantene omhandles også i Judith Butlers *Precarious Life* fra 2004. Der argumenterer Butler for at det i vestlige land finnes tendenser til å utestenge sårbare grupper

5. Dermed viderefører de arbeiderlitteraturforskningen. Spørsmål om representanter fra en annen klasse for eksempel kan skildre proletariatet, er kjent på feltet, og blir blant annet diskutert i flere artikler i antologien *Arbeidarforfatteren. Litteratur og liv* (Fahlgren, Mattson og Williams 2020).

6. Begrepet ble dannet i fransk forskning og var en nydanning av ordene «prekært» og «proletariat». Det er også på grunn av motsetningen mellom proletariatet og prekariatet at det oppsto en diskusjon omkring Lundbergs bok i arbeiderlitteraturforskningen. Noen mente den måtte regnes som arbeiderlitteratur, mens andre mente den ikke hørte til der. En tredje gruppe mente den utfordret forestillingen om hvem som er en «arbeider» (Arping 2011, Hamm 2014, Nilsson 2014, Sjöberg 2016).

som av ulike grunner stemples som ikke omsorgsverdige – enten på grunn av sin religion, statstilhørighet eller andre egenskaper. Butler tar utgangspunkt i den kollektive sorgen i USA etter 11. september 2001 og hvordan den åpnet for muligheten til å se andre i deres prekære situasjon. Men sorgen ble omgjort til hat og angrep på dem som ble definert som terrorister, følelser som ledet til at en hel gruppe mennesker i neste omgang ble utdefinert og gjort ikke-menneskelige og ikke omsorgsverdige. Butler viser hvordan alt menneskeliv prinsipielt er sårbart, men at visse grupper i en globalisert, militarisert og fragmentert verden er mer utsatt enn andre. De har kroppene som av ulike grunner ikke fortjener den samme omsorgen og integrasjonen som andre.

Butlers argumentasjon retter blikket mot eksistensielle utfordringer, men det kan innvendes at hun i for stor grad avindividualiserer Den andre i en sammenheng der vi skal forholde oss til prekariatskildringer. Butler henter i avslutningsessayet «Precarious Life» (2004, 128–151) inn Levinas' jødiske etikk for å forklare hvordan det vesentlige er Den andres rett til kjærlig og rettferdig behandling. Problemet er at Den andre i prinsippet kan være hvem som helst. Gruppen vi som forskere er ment å forholde oss til – menneskene med prekære livsvilkår – forblir dermed i lys av Butler for generell.⁷ Og selv om jeg ikke er uenig i Standings beskrivelse av faren ved det som Eldring og Ørjasæter kaller «atypiske arbeidsforhold», mener jeg at hans beskrivelse eksempelvis mangler syn for løsarbeidernes eksistensielle situasjon. Hvordan forholdet til arbeidslivet konkret påvirker et menneskes tanker og følelser og relasjoner til andre, er noe jeg mener forfattere ofte løfter bedre frem i skildringene sine enn Standing gjør i boken sin.

Det er nok fortsatt uklart hvem prekariatet er. Og kanskje er det ikke slik at vi kan avgrense det klarere før prekariatet har blitt etablert som nettopp ikke bare *en klasse i seg selv*, men også *for seg selv*? Karl Marx påpeker i *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte* fra 1851 forskjellen mellom en klasse som lar seg beskrive utenfra, fordi menneskene deler en livssituasjon, og en klasse der menneskene som tilhører den, er seg bevisst denne situasjonen og kan representere seg selv (Marx 1960). Åsa Arping knytter an til nettopp Marx når hun i boken *Att göra klass – Nedslag i svensk samtidsprosa* påpeker at prekariatet er i tilblivelse, men «splittrat, individualiserat och ofta avsaknande av klassmedvetande» (Arping 2022, 16). På den andre siden finnes det litterære skildringer av den prekære tilværelsen, av mennesker i sårbare livssituasjoner, som av lesere oppfattes som skildringer av prekariatet. I likhet med Rys og Philipsen (2022), Arping (2022) og Nilsson (2022) mener jeg at vi ikke bør komme til litteraturen med ferdige forestillinger om klassen, og at litteraturen snarere kan hjelpe oss til å se hvem prekariatet kan være.

Stuepikens innblikk i usynlige liv: prekaritet i *De langtidsboende*

Knudsens roman *De langtidsboende* er en narratologisk innviklet tekst. Den gir stemme til tre kvinner som alle gir innblikk i livet sitt i jeg-form. Irene er en av to stuepiker på pensjonatet der handlingen utspiller seg. Anine er blant annet opphengt i dukker og får oppfølging av Nav. Kjersti er student på attføring og har funnet seg et billig krypinn på pensjonatet for å skrive på en avhandling. Leseren blir i tillegg kjent med Renate, den andre stuepiken, og med nattevakten og studenten Sean.

7. Denne kritikken er allerede blitt fremmet av andre før meg, blant annet av George Shulman i artikkelen «On Vulnerability as Judith Butler's Language of Politics. From *Excitable Speech* to *Precarious Life*» (2011). Shulman mener at Butler velger å se på utsatthet med tanke på ulykke og død, men ignorerer andre former for utsatthet, for eksempel slike som følger av klimaendringer eller økonomisk undertrykkelse (Shulman 2011, 233).

Irene viser seg å være den viktigste romanpersonen. Hun har sluttet på universitetet fordi hun ikke helt kjente seg igjen i miljøet, og hun har kunstneriske ambisjoner. Hun livnærer seg ved å jobbe en kortere periode på pensjonatet. Irenes fortelling gir leseren mulighet til å sette de ulike fortellingene sammen. Hun er opptatt av å følge med på kollegaene og de langtidsboende, de som ikke bor på pensjonatet som turister. Irene beskriver de langtidsboende slik når de kommer ned til frokosten:

De langtidsboende, der de kom ned trappa, prøvde så godt de kunne å beskytte seg mot lysrørene som med sitt nesten blåsterke lys tørket ut, stivnet ansiktene deres i en grimase. Noen hevet en arm over øynene, noen så rett ned. Bare en eneste av dem, og det var hun som hadde bodd der lengst av dem alle, så lenge jeg hadde jobbet der, og som jeg etter hvert begynte å kalle «hotellgjesten», lot seg ikke merke med lyset. Tvert imot, hun holdt hodet høyt hevet når hun gikk ned trappa, ansiktet var vendt så mye oppover at hun måtte holde seg i rekkverket og føle seg fram nedover trappa på den måten. (Knudsen 2008, 22)

De langtidsboende må få med seg frokosten, fordi det er deres store måltid om dagen, men de vil helst ikke bli sett. Lyset fra taket tolker Irene som et overgrep, et lys som truer med å avsløre hemmelighetene, og som tvinger dem til å verne seg med grimaser. Kvinnen som Irene kaller «hotellgjesten» (og som senere viser seg å være Anine), holder hodet høyt og sminker seg, i et tappert forsøk på ikke å virke kuert, kan det tolkes som.

Irene har stor medfølelse med de langtidsboende og erkjenner at de på ulike måter og av ulike grunner lever på et eksistensminimum. Samtidig understreker hun at hennes egen situasjon for øyeblikket ikke nødvendigvis er så mye bedre. Stuepikene har en veldig dårlig arbeidskontrakt og blir utnyttet av eierne, og Irene sier også til slutt opp jobben sin (Knudsen 2008, 23). Det har hun dårlig samvittighet for overfor den andre stuepiken, Renate. Irene mener Renate er for pliktoppfyllende i arbeidet sitt, at det ikke egentlig burde være lov å gå så opp i et arbeid som det ikke er meningen at man skal være i så lenge:

Det er ikke meningen at man skal være i en slik jobb. Bransjen trenger hele tida nye, som ikke kan annet enn å øse av kreftene sine. Og jo mindre krefter de har til andre ting, jo mer villige er de til å øse av kreftene i denne jobben, selv om de vet at det ikke kan vare, enda de vet at de gir for mye og får for lite. (Knudsen 2008, 39)

Diagnosen som Irene stiller for sin egen og Renates situasjon på det norske pensjonatet, stemmer overens med det Standing i boken sin omtaler som typisk for prekariatet i global sammenheng. Den nye klassen er konstituert av en motsetning til det klassiske proletariatet, og sentrale punkter er at ansatte ikke har en sikker ansettelse og helst ikke bør bli syke.

Knudsen lar Irene selv formulere utfordringene ved sin situasjon, og ordbruken («bransjen», «kreftene») tyder på at hun er i stand til å gjennomskue kapitalismens prosesser. Men fortellingen avslører også at Irene har problemer med å anerkjenne sin egen holdning til dem. Hun husker tilbake til ansettelsesintervjuet med eierne, da spørsmålet om hennes forhold til et fagforbund kom opp: «Du er vel ikke organisert, sa de, for da kan vi si med én gang at vi ikke vil ansette deg, det er bedre at du sier ifra nå hvis du er det, så slipper vi ubehageligheter seinere» (Knudsen 2008, 64–65). Hun synes det er svært ubehagelig å måtte godta at hun bare sa nei, hun var ikke organisert. Men hun husker også at hun bestemte seg der og da for å jobbe på pensjonatet for å «få innblikk i noe» (65). For å overvinne skammen må hun få kontroll over situasjonen på en eller annen måte.

Slik Knudsens roman fremstiller det, skyldes Irenes prekaritet hennes usikre kontrakt. Til tross for at Irene tydelig klarer å sette ord på problemene som preger situasjonen hennes, kan hun ikke gjøre noe med dem. Hun løser utfordringen ved å gi arbeidet hun utfører,

mening på sin egen måte. Hun utvikler et kunstprosjekt som hun fikk inspirasjon til en dag hun måtte rengjøre badet til «hotellgjesten» (Anine). Badet ser ille ut og stinker:

Luktene slo mot meg, voldsomt, og det luktet ikke godt. På gulvet lå det brukte håndklær i en tung, våt haug, det var sikkert ti–femten stykker. Jeg pleide aldri å få med meg noen av dem ut, men innimellom satte hun selv en pose med brukte håndklær på utsiden av døra. De var tilsølt av leppestift, brunkrem, maskara. (Knudsen 2008, 41–42)

Det blir en slags løsning eller en terapi for Irene når hun finner på at hun kan bruke håndklærne til beboerne som kunstgjenstander. Hun finner en måte å laminere dem på, hun presser dem og tørker dem og preparerer dem i en kopimaskin på filmstudioet hvor hun midlertidig får lov til å bo for å spare penger. Mot slutten av romanen, to år etter at hun har sluttet i pensjonatet, har hun en utstilling av disse håndklærne i et galleri i Drammen. Hun kaller utstillingen «Species», og alle håndklær har en undertittel som viser til kvinnen som har brukt dem (for eksempel «Døgngjest/kvinne/arbeider», 179). Utstillingen har flere rom, deriblant et rom som har tittelen «Det kunne ha vært meg».⁸ Kunstprosjektet blir for Irene en måte å både identifisere seg med og avgrense seg fra Anine og de andre langtidsboende på. Hun erkjenner at hun selv ikke befinner seg i en situasjon som er mye bedre, men hun vil i alle fall få kontroll over livet hun forstår hun har.

Der det skitne badet inspirerer Irene til et kunstprosjekt, avslører det rent konkret Anines prekære situasjon. Når Anine er forteller, får leseren innblikk i hvordan hun havnet i den situasjonen. Hun fikk på et tidspunkt psykiske utfordringer, hørte stemmer, tok kontakt med barn som ikke var hennes, laget dukker og ble til slutt tvunget til å selge huset sitt. Knudsen lar Anine tenke tilbake på dagen meglere kom, og diskursen avslører at hun fortsatt er i en psykisk grensetilstand:

Møte med meglere, meglere øyne, meglere blikk, meglere hår, garantert nyvasket, mørkt inn ved røttene, ellers blond, passelig fluffy, en anelse tørt i tuppene, som er kjennetegnet på en tvers igjennom renslig person, som dusjer og vasker håret hver morgen, aldri en dag uten. Aldri. (Knudsen 2008, 78)

Det litterære språket anskueliggjør at Anine har vanskeligheter med å fungere i hverdagen. Ordene kommer oppramsende, og de forholder seg ikke til det som står på spill, nemlig huskjøpet, men kretser rundt meglere hår. Samtidig er det en aggresjon å spore i Anines tanker om meglere, det er irriterende for henne å oppdage at meglere dusjer så ofte. Meglere hår representerer for Anine måten vi er forventet å tilpasse oss på; vi skal alltid være effektive, ryddige og pene. Med den flytende, ofte litt orienteringsløse fortellingen til Anine løfter Knudsen frem at et menneske kan reagere på mål–middel–rasjonaliteten som kapitalismen er preget av, uten nødvendigvis å kunne formulere det tydelig.

Prekariatet er i Knudsens roman mennesker som har dårlige arbeidskontrakter, men som er språkmektige og åpenbart godt skolerte, og som kan erkjenne sin situasjon slik Irene gjør det. Men prekariatet er også mennesker som er preget av psykiske lidelser, og som av den grunn ikke fungerer i samfunnet som forventet, slik Anine er et eksempel på. Det er særlig de konkrete skildringene av rommet og handlingene til Anine som lar leseren forstå

8. For meg er det opplagt at Irene's utstilling i romanen er ment å speile forfatterens, Cathrine Knudsens, romanprosjekt. Mens Irene i boken henger ut bilder av de langtidsboende i form av håndklær, presenterer forfatteren Knudsen bilder av prekært liv i sin roman. Som Irene er Knudsen åpenbart klar over at det hun gjør, av noen kan oppfattes som etisk problematisk, fordi hun lar studenten og nattevakten Sean i romanen være kritisk til Irene's utstilling.

hvordan den prekære situasjonen konkret arter seg. Beskrivelsen av badet i Knudsens tekst er mangesanselig, i den forstand at situasjonen beskrives gjennom luktesansen («det luktet ikke godt»), synssansen («håndklær [...] var tilsølt av lepestift, brunkrem, maskara») og berøringssansen («brukte håndklær i en tung, våt haug») (Knudsen 2008, 41–42). Den prekære situasjonen blir til en litterær erfaring for leseren.

Når hun lar Irene beskrive Anines prekære tilstand, anskueliggjør Knudsen også hvordan prekaritet er en utfordring for dem som må forholde seg til den. Irene er både forskrekket av badets tilstand, og av situasjonen hun forstår at Anine befinner seg i. Hun synes det er vanskelig å skulle forholde seg til henne, hun vil ikke krenke henne. Irene er klar over at Anine skammer seg, samtidig som hun må gjennomføre rengjøringen for ikke selv å havne lenger ute i prekariteten.

Den tradisjonelle arbeiderklassen hadde muligheten til å solidariser seg med andre og utvikle en slags stolthet, den ville bli sett, den ville slå tilbake. Det bildet av prekariatet som Knudsen skaper med *De langtidsboende*, er derimot av en splittet gruppe der mennesker kan miste kontroll av så ulike grunner som at de tvinges inn i midlertidige arbeidsforhold, at de ikke ønsker å tilpasse seg det som gjelder som et normalt liv, eller at de er psykisk syke. I tillegg understreker romanen at prekariatet ikke ønsker å bli sett. Det paradoksale ved romanen er at den synliggjør liv som ifølge romanen selv vil være usynlig.

Fremmedgjøring i velferdsstaten: prekaritet i et omsorgsperspektiv i *Manuell*

Manuell er delt inn i 20 nummererte kapitler av ulik lengde. Av og til har de titler, og av og til er de ytterligere delt inn ved hjelp av undertitler. Jeg-fortelleren, Cara Alona, er en voksen kvinne med større barn, og hun har arbeidet lenge i omsorgsykker: «Hele livet har jeg passet på de gale, de syke, de rusede, de små, de umælende» (Knudsen 2014, 22). Måten hun kategoriserer dem hun har ansvar for, uttrykker distansen hun føler. Hun tolker den som et tegn på at hun har vanskelig for å forholde seg til andre, at hun bruker uforholdsmessig mye krefter på å finne ut av medmenneskene sine: «[...] jeg får ikke fred, hvert menneske krever så mye» (19). Fortelleren mener at hun alltid står i sterk beredskap i møtet med en annen, men denne andre må likevel alltid forbli uoppnåelig: «[...] dette er gapet som for meg preger ethvert menneskelig møte» (23). Det uttalte prosjektet for henne blir derfor å finne ut om det i det hele tatt finnes andre mennesker. «[...] eller har de gått i ett med hva som helst annet i verden?» (32).

Det er når hun stiller seg dette spørsmålet, at hun kommer til å tenke på Kjellstadbommen. Denne veisperringen inngikk i Vegvesenets pengeinnkrevningssystem, som skulle sikre utbyggingen av det norske veinettet. En stund kunne bilistene velge om de ville gjennomføre betalingsprosessen «automatisk» eller «manuelt». Kjørte man inn til filen med skiltet «manuell», kom man til et menneske i et glasshus som mottok pengene, i motsetning til filen der man kjørte frem til en kortleser. Bommen blir Caras forståelsesnøkkel, for nå ser hun hvorfor mennesker ikke (lenger?) kan relatere seg til hverandre som mennesker (Knudsen 2014, 44).

Knudsen understreker med språket hun lar Cara bruke, hvordan den vestlige kapitalismen frarøver mennesker kontakt med omverdenen og kontroll over deres egen situasjon. Når mennesker blir likestilt med automater, blir det menneskelige møtet tilintetgjort, slik det har skjedd ved bommen:

Rammet inn og bare muliggjort av metalliske sperrer foran og på sidene, bare i denne passepartouten som skapte et nærmest metafysisk rom, noe som ikke foregikk i vanlig tid og rom der ute, eller det motsatte; et rent materielt møte, der det menneskelige var et slags biprodukt, som ganske riktig skulle bli renset bort bare bompaseringsteknologien kom nærmere ideologien som lå til grunn, der det menneskelige bare var en svakhet og forsinkelse, et mellomledd, et liv som hadde bredt seg ut på en liten flate av asfaltdekket, som hadde begynt å vokse på de galvaniserte materialene, som lav klorer seg fast til fjell næret av nesten ingenting. (Knudsen 2014, 47)

Arbeideren tvinges inn i en prekær situasjon der livet er tømt for mening, der alt dreier seg om å overleve under karrige vilkår. Den melankolske modusen som preger Caras fortelling, gir uttrykk for en følelse av meningstap. Modusen oppstår gjennom den parataktiske strukturen, der tilsynelatende forklarende hypotakser («som hadde begynt å vokse på de galvaniserte materialene», «som lav klorer seg fast til fjell næret av nesten ingenting») sidestilles uten at de makter å gripe det som skal forklares (Knudsen 2014, 47). Caras løst strukturerte monolog, der hun tillater assosiasjoner, minner som kommer til overflaten, og metarefleksjoner over egen språkbruk i en lang rekke av oppramsinger, understreker hennes søkende prosjekt, at hun ønsker å finne ut av sin situasjon og sitt forhold til andre. Leseren inviteres til å dele utforskningen av menneskelig samliv slik det er blitt sammen med Cara.

Forklaringen Cara Alona utarbeider i løpet av den 200 sider lange romanen, er at hennes forhold til andre mennesker er fullstendig gjennomsyret av den fremmedgjøringen som den moderne arbeidshverdagen skaper. Mekanismene som hun nå, i etterkant, forstår at faren reagerte på og utviklet alkoholisme av da hun var barn, kan hun selv observere som voksen, i sin jobb som helsearbeider. Menneskene i omsorgssektoren blir for eksempel komplettert med japanske roboter, på helt tilsvarende måte som menneskene ble avløst av automater ved bomstasjonene. På pleiehjemmet der faren bor, har de fått en robotsel som heter Paro.⁹ Denne er oppladbar og kan reagere på enkelte menneskelige berøringer, og den har en myk (bakteriedpende) fuskepels som beboerne liker å klappe. Caras far blir lykkelig når han får ha selen i fanget: «Så kom vi inn til faren min, som lyste opp der han satt i stolen sin inne på rommet, strakk ut armene, godsnakk med Paro, behandlet ham akkurat som et levende vesen. Strøk og kjælte med den, kalte den 'gutten min'» (Knudsen 2014, 120–121). Pleierne er ivrige etter å betone at Paro ikke erstatter dem, men at den er et ekstratilbud, det gir menneskelig varme til dem som bor på institusjonen.

Når Cara forlater pleiehjemmet etterpå, må hun gråte: Det går åpenbart opp for henne at faren hennes har behov for menneskelig nærhet, og at han er fornøyd med at det blir innfridd av den lille roboten. Det er vondt for henne å erkjenne at hun selv blir erstattet av en robot i forholdet til faren, som hun ikke klarer å ha et forhold til. Og like lite som hun når frem til faren, når hun frem til niesen Karla, som hun får i oppdrag å passe på etter søsterens innleggelse. Karla åpner seg ikke for Cara, og Cara åpner seg ikke for Karla. Personene som skildres i romanen, er med andre ord alle svært ensomme, og på en eller annen måte utsatt – faren i pleiehjemmet med en falleferdig kropp og en rushistorie bak seg; Karla, som blir dumpet på et annet familiemedlem når moren legges inn; og Cara selv, som ikke føler at hun når inn til en eneste av de andre hun omgås i dagliglivet. Alle disse menneskene lever prekært fordi de er så sårbare. Og i romanuniverset blir de alle til brikker i velferdsstatens omsorgsbyråkrati, noe Cara skarpt kommenterer fordi hun føler lettelse over at faren fikk plass på pleiehjemmet: «Faren min ble gitt amnesti i omsorgsfestningen. Heldigvis utviklet han til slutt en tilstand som ble omsatt til gangbar mynt»

9. Denne robotselen er ikke noe som forfatteren har funnet opp, men blir faktisk brukt i Filten omsorgssenter i Drammen (Knudsens fødeby).

(114). Med andre ord mener Cara at helsevesenet i velferdsstaten er like styrt av kapital og penger som resten av samfunnet.

I *De langtidsboende* forklares den prekære situasjonen til menneskene som skildres, til dels med den enkeltes manglende tilknytning til arbeidslivet. I Caras fremstilling i *Manuell* står alle mennesker i fare for å bli prekarisert. Menneskene mister nødvendigvis sin tilhørighet og sin sikkerhet på grunn av kapitalismens mekanismer. Prekariatet slik Cara ser det, består av dem som ikke lenger kan samhandle med andre, fordi de er fremmedgjort som følge av prosesser som foregår i arbeidslivet.

Den eksistensielle fortvilelsen Cara selv kjenner på, fordi hun anser alle som tvunget inn i en kapitalistisk styrt verden der de skal tilfredsstillende behovene sine ved hjelp av varer, for eksempel, får litterært uttrykk i den repetitive, rytmiske refleksjonen hennes om hårfarging: «En konstant uro i hårfargen. Hår så tungt og tett av svart farge. Mettet, overmettet. Håret som en stein eller klippe rundt hodet. Forsteinede ansikter og hoder, men de har ikke snev av noe evig eller tidløst ved seg» (2014, 188). Som i *De langtidsboende* er prekariatet blant annet mennesker som observerer omverdenen og situasjonen de har havnet i, med et blikk som er skjerpet av lidelse. Men de er maktesløse overfor det systemet som utnytter dem.

Den siste hjelperen: kapitaliseringen av det prekære livet

I *Den siste hjelperen* utvikler Knudsen romangenren til å bli en slags arbeiderlitterær *science fiction* og legger hendelsene til en nær fremtid. Til tross for realistiske beskrivelser av relativt gjenkjennelige omgivelser er det tydelig at vi befinner oss i en fiktiv fremtidsverden. Den ser ut til å virke i enda større grad fremmedgjørende for romanpersonene enn det som var tilfellet i *Manuells* univers. Ikke minst blir institusjoner innenfor en stat som virker å være en karikert versjon av den norske velferdsstaten, avslørt som profittstyrt. Under dekknavnet «omsorg» og «hjelp» avgrensner både offentlige institusjoner og private hjelpeorganisasjoner i *Den siste hjelperen* mennesker som befinner seg i en prekær tilværelse, fra resten av samfunnet, ikke bare for å sikre økonomisk vekst, men også for å gjøre det livet som ellers er tappet for mening, meningsfylt igjen.

Konkret blir det profittstyrte i den fiktive fremtidsverdenen synlig når jeg-fortelleren velger å selge en del av sin kropp. Den navnløse hovedpersonen ligger i starten av romanen i en sykehusseng og er i ferd med å våkne etter en operasjon. Leseren forstår at hun har fått fjernet en nyre og solgt den til en trengende. Hun hadde sett en dokumentar om mennesker som hadde tjent gode penger på organdonasjon, og innsett at det var på tide å handle:

Det var nå jeg burde gjøre det, mens jeg ennå var ganske ung. Da ville jeg få en høyere pris. Og jeg og barna ville kunne skaffe oss noen rolige år, da ville jeg få mer tid til å ta vare på meg selv og dem, til å hvile, til å trene, til å gå på utstillinger, konserter, oppleve kultur. (Knudsen 2018, 16)

Jeg-fortelleren har ønsket seg et verdig liv sammen med barna sine. For å gjøre noe med sin egen situasjon, som hun opplever som prekær, utnytter hun andre som lever i prekaritet, i dette tilfellet en person uten fungerende nyre.

Knudsens jeg-forteller i *Den siste hjelperen* kan virke uhyggelig på leseren når hun i et nøkternt språk skildrer fortidige og nåtidige hendelser i livet sitt. Hun opplyser om hvordan hun og mannen drev en gård der de holdt genmanipulerte geiter. Melken deres skulle brukes i silkeproduksjon. Etter mannens død var hun tvunget til å livnære seg i ulike omsorgsykker. Hun fikk arbeid i Viljen, en liten landsby med boenheter for mennesker som

lider av demens. Beboerne skal sikres et verdig liv, og helsebyråkratiet har planlagt hvordan et slikt liv skal se ut. For eksempel skal den som passer på beboerne, late som om hun er en medbeboer, en som deler livet med de eldre, uten at de merker det. Det finnes også en butikk i Viljen, der beboerne kan komme og «handle».

Jeg-fortelleren kommenterer bare sjelden det hun observerer i omverdenen. Språket avslører imidlertid, kanskje mot fortellerens vilje, hvordan hun vurderer det hun ser. Om beboerne i Viljen kan hun uttale at de er «sperret inne», og at landsbyen ligner et «reservat»: «Vi skal ikke nekte dem noen ting, beboerne som nå lever livet sitt i denne landsbyen. De er sperret inne her, men alt er laget slik så de ikke skal merke det. Dette er et reservat. Det skal ikke vises at det har skjedd et brudd med samfunnet» (Knudsen 2018, 157). Jeg-fortelleren registrerer det hun opplever som overgrep, men hun gjør ikke opprør mot dem. I beskrivelsen av Viljen blir beboerne heller ikke bevisst sin egen prekaritet.

Bruken av ord som «reservat» tyder på at segregeringen av syke mennesker oppleves som problematisk av jeg-fortelleren. Og på mange måter faller beskrivelsen av livet til de demenssyke sammen med Butlers diagnose i *Precairous Life*, der hun observerer at mennesker i prekære livssituasjoner i USA støtes ut fra samfunnet fordi de for eksempel regnes som potensielt farlige. Dessuten tyder utstøtingen av «de andre» på «den første verdens» behov for å sikre sin egen eksistens. Butler spør om ikke erfaringene etter angrepet på World Trade Centre gir mulighet til å anerkjenne utsattheten som de kjenner på, de som ikke lever i den første verden:

Could the experience of a dislocation of First World safety not condition the insight into the radically inequitable ways that corporal vulnerability is distributed globally? To foreclose that vulnerability, to banish it, to make ourselves secure at the expense of every other human consideration is to eradicate one of the most important resources from which we must take our bearings and find our way. (Butler 2004, 30)

Butlers formuleringer om utestengingen av ikke-vestlige borgere som et tapsprosjekt kan overføres til den frustrasjonen som Knudsens jeg-forteller etter hvert kjenner på, over hvordan de som lever i utsatte situasjoner, blir utestengt fra den dystopisk tegnede velferdsstaten hun lever i. Hvis sårbare mennesker gjøres usynlige og stues bort, for å sikre eksistensen for dem som har mulighet til å styre, vil det bli umulig å oppnå innsikt i egen sårbarhet.

Arbeidet i Viljen oppleves av jeg-fortelleren ikke bare feil ideologisk sett og strategisk uklokt filosofisk sett. Det skaper også helt konkrete problemer, som når jeg-fortelleren må være nattevakt, siden hun jo skal være «medbeboer» fire dager i strekk. Det har som resultat at barna hennes er alene hjemme. På mange måter ser hun ut til å tilhøre prekariatet i Standings forståelse, når livet etter mannens død bare består i å komme seg på arbeidet. Den prekære situasjonen er knyttet til en følelse av meningstap:

Det fantes ikke lenger rom i dagene, ikke åpninger i ukene, de var flate, langstrakte og hardpakkede av arbeidstimer og innhenting, besto kun av arbeid og innhenting. Ingen pust, ingen ro, ingen måte å komme ut av hverdagslivet på. Det var bare å slå seg av og på. Å yte og hvile så jeg igjen kunne yte. Men ikke mer. (Knudsen 2018, 18)

Å skulle tilpasse seg de sykes behov for å bidra til usynliggjøringen av deres prekaritet, betyr for jeg-fortelleren å selv måtte akseptere at hun lever et prekært liv. Dette livet består i endeløse gjentakelser av de samme aktivitetene, slik Knudsen estetisk understreker det ved å la jeg-fortellerens språk være preget av repetisjoner («hardpakkede av arbeidstimer og innhenting, besto kun av arbeid og innhenting») og parallelismer («ingen pust, ingen ro, ingen måte å komme ut av hverdagslivet på»). Mens hun må arbeide ustanselig, er det ikke noe som gir mening til arbeidet.

Jeg-fortelleren i *Den siste hjelperen* er skarp nok til å observere en sammenheng mellom på den ene siden omsorgsbehovet som staten i romanuniverset må forvalte, og på den andre siden profittjakten som statens omsorgsinstitusjoner samtidig er preget av. Denne sammenhengen på det systemiske nivået opplever jeg-fortelleren også selv å støtte opp om når hennes prekære situasjon lar henne få en tanke om å skulle utnytte andre i prekære situasjoner. Romanen skildrer hjelpeorganisasjonen Englene, som tilbyr mening i form av at medlemmene kan bistå et menneske på dets siste reise. Deres selvvalgte oppdrag består i å følge mennesker som av ulike grunner ønsker å dø, til et sykehus i utlandet som tilbyr aktiv døds-hjelp. Jeg-personen blir rekruttert inn i Englene og gjennomfører et dødsreiseoppdrag. Imidlertid trekker hun seg ut når hun erkjenner at det tilsynelatende altruistiske prosjektet egentlig er egoistisk. Egentlig hjelper den dødsreisende hjelperen, som får et kick av sin hjelpende innsats. Hjelpen viser seg til syvende og sist også å være profittstyrt – i form av mening som profitt.

Etter å ha trukket seg fra Englene, og når hun blir stående uten barnepass, finner jeg-fortelleren på å selge sin nyre til et trengende menneske. Etter en vellykket operasjon får hun 2 millioner kroner overført til kontoen, men hun er litt urolig fordi hun ikke får kontakt med barna, som ligger langt unna i et annet land, uten voksen hjelp. Det kan se ut til å være vanskelig å skulle gjøre en slutt på det prekære livet.

I *Den siste hjelperen* skildrer Knudsen en kvinne som livnærer seg av å passe mennesker i prekære situasjoner, men som også selv er i en prekær situasjon. I romanens fremtids-scenario er prekært, meningsløst liv ikke bare noe som rammer de fleste. Det utnyttes uhemmet av markedskrefter. At det prekære livet i form av mennesker med demens, ensomme, syke og fortvilte er blitt butikk, skjules bak eufemistiske begrep som Viljen, med-beboere eller Engler. Slik Knudsens jeg-forteller fremstiller det i romanen, er det prekære livet blitt en brikke i kapitalkreftenes spill. I det fiktive fremtidsuniverset blir prekariseringen synlig både som en virkning av og en forutsetning for det som ligner en karikert skandinavisk velferdsstat og den organiserte omsorgen der.

Oppsummering

Med sitt forfatterskap bidrar Cathrine Knudsen til å utvikle våre forestillinger om det prekære og prekariatet. *De langtidsboende* er en nokså realistisk roman om beboerne og de ansatte ved et pensjonat. Begge grupperingene blir representert av jeg-fortellere. De befinner seg på hver sin måte i en tilstand som med Guy Standings beskrivelse er gjenkjennelig som typisk for prekariatet, fordi de har en løs tilknytning til arbeidslivet. Men romanen konkretiserer hvordan den prekære situasjonen kan se ut, ved hjelp av inngående skildringer av omgivelsene og handlingene til romanpersonene. Det meningsløse og ukontrollerbare ved den prekære situasjonen anskueliggjøres av det litterære språket som preger Knudsens roman, som når de ulike jeg-fortellernes uttrykk blir repetitivt, oppramsende og monotont. Dessuten utvider *De langtidsboende* Standings prekariatsbegrep når Knudsen også retter blikket mot den usynliggjøringen som et prekært liv er preget av. Prekaritet er ikke bare en situasjon som oppstår av konkrete arbeidsforhold, men også en eksistensiell tilstand som skyldes det å ikke høre til, å ikke stille krav.

Romanen *Manuell* er preget av en løst strukturert form. En rekke nokså usammenhengende skriftfragmenter gjengir jeg-fortellerens springende, assosierende tale, som hun likevel håper skal lede til en forklaring på utfordringen hun har med andre mennesker. Etter hvert erkjenner Cara Alona hvordan tekniske nyvinninger gjør menneskene fremmede for hverandre, enten de arbeider på en bomstasjon som en parallell til automater eller de må

forholde seg til omsorgsarbeid der roboter skal bøte på emosjonell mangel hos eldre mennesker. Jeg-fortellerens diskurs inneholder klassiske marxistiske observasjoner som leder til en påstand om at prekaritet er en dimensjon ved alle menneskers liv i kapitalismen: Alle livstilstander kan prinsipielt bli prekære i en verden der roboter og automater styrer arbeidshverdagen. *Manuell* ser ut til å påstå at i en «velferdsstat» som er styrt etter prinsipper som kan tilordnes paraplyen New Public Management, blir arbeiderne fort en del av prekariatet.

I den dystopiske fremtidsvisjonen Knudsen tegner med *Den siste hjelperen*, kapitaliseres kroppen og omsorgsbehovet. Prekariatet er blitt til som en følge av velferdsstatens sammenbrudd – helt i tråd med det Standing hevder i sin bok. Men jeg-fortellerens fremstilling av livet sitt gjør det videre nærliggende å tro at prekariatet blir til en forutsetning for at noe som ligner på en velferdsstat, blir opprettholdt. Romanen presenterer mennesker med omsorgsbehov og lengsel etter integrasjon og nærhet, men ser også ut til å påstå at «velferdsstaten» – omsorgsinstitusjonene – trenger dem for å kunne dra kapital ut av dem. Prekariseringen er noe som legitimerer og finansierer at «velferdsstaten» blir opprettholdt. I den dystopiske fremtidsvisjonen Knudsen tegner, blir velferdsstaten stående som et ideal som skjuler egne profitteringsmekanismer bak en omsorgsetikk.

Å lese Knudsens romaner vil lede til en utvidet forståelse av prekariatet og hvordan klassen på ulike måter kan bli til som en følge av arbeidsprosesser vi delvis gjenkjenner fra vår egen hverdag. Standing la særlig vekt på hvordan prekariatet som gruppe er preget av en utrygg og midlertidig situasjon. Med det litterære språket sitt fremhever Knudsen følelsen av meningsløshet og tomhet. Butler løfter frem hvordan Den andre med det sårbare livet sitt krever etisk respons. Knudsen tilbyr leserne ord til å snakke med om det å leve prekært, om det å være i en tilstand som kan tvinge frem at man utnytter andre i en prekær situasjon, om det å ønske å slippe unna et liv uten fremtid og retning.

Referanser

- Arping, Åsa. 2011. «Att göra skillnad. Klass, kön och etnicitet i några av det nya seklets svenska uppväxtskildringar». I *Från Nexø til Alakoski. Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, redigert av Bibi Johnsson mfl., 189–198. Lund: Absolon.
- Arping, Åsa. 2022. *Att göra klass – Nedslag i svensk samtidsprosa*. Göteborg og Stockholm: Makadam.
- Butler, Judith. 2004. *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*. London og New York: Verso.
- Connell, Liam. 2017. *Precarious Labour and the Contemporary Novel*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eldring, Line, og Elin Ørjasæter. 2022 [2018]. *Løsarbeidersamfunnet*. Oslo: Cappelen Damm.
- Fahlgren, Margaretha, Per-Olof Mattson og Anna Williams. 2020. *Arbetarförfattaren. Litteratur och liv*. Vilnius: Gidlunds förlag.
- Haarder, Jon Helt, Peter Simonsen og Camilla Schwartz. 2018. «Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfra? In the Ghetto med Kristian Bang Foss, Morten Pape, Yahya Hassan, Karina Pedersen og prinsesserne fra blokken». *Edda* 105, nr. 3: 185–202. <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2018-03-02>
- Hamm, Christine. 2014. «'Ett nödbloss i natten'. Melodrama og skeptisisme i Kristian Lundbergs *Yarden* (2009)». I *Från Bruket til Yarden. Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur*, redigert av Bibi Johnsson mfl., 205–215. Lund: Absalon.
- Henanger, Karoline. 2017. «Verden er en sanseshage. Et menneske i bevegelse. Det situasjonistiske begrepet *dérive* brukt i en analyse av Cathrine Knudsens *Jeg kunne vært et menneske*.» Masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Hogg, Emily J., og Peter Simonsen, red. 2021. *Precarity in Contemporary Literature and Culture*. London: Bloomsbury Academic.

- Iversen, Kristina Leganger. 2016. «Kristian Lundbergs *Vi är de döda, nu snart* som politisk sorgarbeid». I *Skandinaviske fortellinger om skyld og privilegier i en globaliseringstid*, redigert av Elisabeth Oxfeldt. Oslo: Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215028095-2016>
- Knudsen, Cathrine. 2008. *De langtidsboende*. Oslo: Cappelen Damm.
- Knudsen, Cathrine. 2014. *Manuell*. Stavanger: Pelikanen forlag.
- Knudsen, Cathrine. 2018. *Den siste hjelperen*. Stavanger: Pelikanen forlag.
- Lund, Nicklas Freisleben. 2016. «De fremtidsløse tager ordet. Klasse, prekariat og velfærdskritik i dansk samtidsprosa». *Passage* 31, nr. 76: 27–39. <https://doi.org/10.7146/pas.v31i76.25229>
- Marx, Karl. 1960. *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*. I *Karl Marx / Friedrich Engels Werke* 8: 111–207. Berlin (DDR): Dietz.
- Nilsson, Magnus. 2014. *Literature and Class. Aesthetical-Political Strategies in Modern Swedish Working-Class Literature*. Berlin: Humboldt-Universität.
- Nilsson, Magnus. 2022. «Writing (for) the Precariat». I trykk.
- Rys, Michiel, og Bart Philipsen. 2022. «Introduction. Poetics and Precarity – Literary Representations of Precarious Work, Past and Present». I *Literary Representations of Precarious Work, 1840 to the present*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Shulman, George. 2011. «On Vulnerability as Judith Butler's Language of Politics. From *Excitable Speech* to *Precarious Life*». *WSQ: Women's Studies Quarterly* 39, nr. 1–2: 227–235. <https://doi.org/10.1353/wsq.2011.0013>
- Sjöberg, Birthe. 2016. «Är vi åter vid Volgas stränder? – En jämförelse mellan Maksim Gorkijs noveller och Kristian Lundbergs *Yarden*». I «...inte kan jag berätta allas historia?» *Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*, redigert av Beata Agrell mfl., 53–65. Göteborg: LIR.
- Standing, Guy. 2011. *The Precariat. The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury academic.